

λινίκου πῦρ ἐφέρετο πρὸς τὰ κάτω τε καὶ πρὸς πᾶσαν οἰκονομήσαντες ἤθελε δοθῆ αὐτῷ διεύθυνσιν. Κατέστρεψε δὲ τὰ πάντα, καὶ οὔτε λίθος οὔτε σίδηρος ἀντεῖχεν εἰς τὴν ὄξειαν αὐτοῦ ἐνέργειαν· οὐδὲ ἠδύνατο νὰ σβεσθῆ εἰμὴ δι' ὄξους, ἢ ἄμμου, ἢ οὖρον. Ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἦτο ποικίλη. Ἐν μὲν ταῖς ναυμαχίαις ἐπλήρουν διὰ τῆς ὕλης ταύτης πυρπολικὰ, τὰ ὁποῖα, ἐμβαλόντες εἰς αὐτὰ πῦρ, ἐξέθωνον κατὰ τῶν πολεμιῶν· καὶ πλὴν τούτου ἐπέθετον ἐπὶ τῆς πρώρας τῶν δρομῶνων μεγάλους χαλκίνους σίφωνας δι' ὧν ἐσφενδόνιζον τὸ πῦρ ἐκεῖνο κατὰ τῶν πολεμιῶν. Εἰς δὲ τοὺς κατὰ ξηρὰν ἀγῶνας, ἢ ἐξηκοντίζετο δι' ἀναλόγων τιῶν σωλήνων, ἢ περιεκλείετο, ὅτε μὲν ὡς κόνις ὅτε δὲ ὡς ἔλαιον, ἐντὸς ὑελίνων ἢ ἐπιεπιχρισμένων πηλίνων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα οἱ στρατιῶται ἐρρίπτον διὰ τῆς χειρὸς, ἀνάψαντες τὸ ἐμπύρευμα. Ἐν ταῖς πολιορκίαις ἐνίοτε περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ βάλλωσιν ἐπὶ τὰς μηχανὰς τῶν πολιορκητῶν ἔμβολα σιδηρᾶ ἔχοντα μὲν δ-ζυτάτην τὴν ἄκρην, περιβεβλημένα δὲ διὰ στυπείου ποτισθέντος ὑπὸ τῆς ὕλης ταύτης. Ἀλλὰ φοβερώτατον ἀπέβαινε μάλιστα τὸ ἐλληνικὸν πῦρ ὅτε ἐνιάσσετο διὰ βαλλιστρίδων εἰς δόσιν ὑπερβάλλουσαν, ἥτις, διασχίζουσα τὸν ἀέρα ὡς ἀστραπὴ καὶ κεραυνός, κατέφλεγεν, ἐὰν πιστεύσωμεν τὰ λεγόμενα, ὀλόκληρα τάγματα καὶ πλοῖα καὶ οἰκοδομήματα. Τοιοῦτο λέγεται ὅτι ἦτο τὸ πῦρ τὸ ὑπὸ τοῦ Καλλινίκου ἐπινοηθὲν καὶ διακοινωθὲν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησιν. Ἡ κυβέρνησις αὕτη ἠγωνίσθη καὶ ἐπέτυχε νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἀπόβροχτον τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ, ἥτις ἐνηργεῖτο διαδοχικῶς ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ Καλλινίκου· τοῦτο τοῦλάχιστον λέγει ἐν τῇ ΙΑ' ἐκατονταετηρίδι ὁ Γεώργιος Κεδρηνός, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τοῦ Καλλινίκου ἐπιφέρει· «ἐκ τούτου καταγέται ἡ γενεὰ τοῦ Λαμπροῦ τοῦ νυνὶ τὸ πῦρ ἐντέχνως κατασκευάζοντος.» Καὶ φαίνεται μὲν ὅτι ἐπὶ τέλους οἱ Ἄραβες ἐγνώρισαν τὸ μυστήριον, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ μέσου αἰῶνος ἐξέλιπεν, ἄδηλον πῶς καὶ διὰ τί, ἢ χρῆσις τοῦ ὕγρου πυρός. Ἐνοεῖται ὅτι εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους πολλαὶ ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ χημικοῦ τούτου πειράματος· ἐκ διαλειμμάτων μάλιστα ἐβρέθη ὅτι ἀνεκαλύφθη τὸ μυστήριον, ἀλλὰ πρακτικὴ αὐτοῦ χρῆσις οὐδεμία ἀνεσάνη.¹

Τὰ τῆς κοινῆς γλώσσης καὶ λα ν δ α εἶνε λέξις λατινική, calendae, καλάνδαι. Ἡ λέξις αὕτη ἐσημαίνει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὴν 4 τοῦ μηνός. Ὡς γνωστὸν οἱ Ῥωμαῖοι δὲν διήρουν τὸν μῆνα εἰς ἑβδομάδας, ἀλλ' ἠρίθουν τὰς ἡμέρας τοῦ μηνός ἀρχόμενοι ἀπὸ τινος ἐν τῷ μηνί σταθεροῦ σημείου καὶ βαίνοντες εἰς τὰ ὀπίσω. Τὰ σημεῖα ταῦτα ἦσαν τρία· αἱ καλάνδαι ἢ καλάνδαι (4 τοῦ μηνός), αἱ Νόνναι (5 καὶ εἰς τινὰς μῆνας 7 τοῦ μηνός) καὶ Εἰδοί (13 καὶ εἰς τινὰς μῆνας 15 τοῦ μηνός). Ἐκ τούτου ἐπεκράτησε νὰ καλοῦνται καὶ παρ' ἡμῶν τὰ ἀδόμενα κατὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν πρώτην τοῦ μηνός, τοῦτέστι τὴν πρώτην τοῦ ἔτους, καὶ λα ν δ α. Ἐκ τούτου καὶ ἡ παροιμία ἀναβάλλειν πράγμα τι εἰς τὰς

ἐλληνικὰς καλάνδας, τοῦτέστιν ἀναβάλλειν διὰ πάντοτε διότι οἱ Ἕλληνικοὶ μῆνες δὲν εἶχον καλάνδας, ἥτις παροιμία ἀντιστοιχεῖ περίπου πρὸς τὸ νῦν ἐν χρῆσει λόγιον· τὸν μῆνα· ποῦ δὲν ἔχει Σάββατον. Σ. τ. Δ.

ΚΑΛΑΝΔΑ

Ποῦ εὐρίσκει ὁ παρατηρητὴς καὶ ὁ ἱστορικός τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα ἐκάστου ἔθνους; εἰς τὰ πατροπαράδοτα αὐτοῦ ἔθιμα· πόθεν ὁ νομοθέτης θὰ λάβῃ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς βάσεις τῶν θεσμοθεσιῶν του; ἀπὸ τῶν τοπικῶν ἐθίμων· ὅτε ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ὕλακτεῖ, καθὼς ἔλεγεν ὁ Ὀμηρος, ἢ λακταρεῖ, καθὼς λέγομεν καὶ ἡμεῖς ἀκόμη καὶ σήμερον, καὶ τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο αἶσθημα τῆς πατρίδος ἀναζωπυροῦται, καὶ εἰς τῶν ὑπεργήρων αὐτῶν ἀκόμη καὶ τῶν πεντήκοντα πολλάκις ἔτη ξενητευμένων τὴν μνήμην; ὅταν ἀναπολήσωσι τὰ ἔθιμα τῆς πατρίδος των, τοὺς φυσικοὺς τούτους τοῦ λαοῦ θεσμοὺς, τοὺς ὁποῖους ὅς τις περιφρονεῖ καὶ ἐξευτελιζεῖ,

» κεῖνος ἐκ αἰδάρου ἢ ἀδάμαντος κεχάλκευται μέλαιναν κραδίην »

Μοὶ διηγεῖτο γέρον ἱερωμένος καὶ διδάσκαλος ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἀρνησίθησκοι Λαλιῶται, ὁσάκις ἤκουον κατ' ἔτος τελουμένην μετὰ πυρβολισμῶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τὴν Ἀνάστασιν, ἐπυροβόλουν συνορατάζοντες καὶ αὐτοί. Τὰ ἔθιμα εἶνε τὰ ζῶντα ἀρχεῖα τῶν ἐθνῶν, εἶνε αἱ περγαμνηαὶ τῆς καταγωγῆς των. Τίς ἠδύνατο νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τὰς παλαιὰς Ἀθηναίικας, ὅταν τὴν τεσσαρακοστὴν πρώτην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ Πάσχα, ἐπέστρεφον ἀπὸ τῆς Καισαριανῆς, πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν, κλαδηφοροῦσαι καὶ αὐταὶ καὶ οἱ κἀνθωνες, ἐφ' ὧν ἐπωχοῦντο, ὀγκώμενοι ἐξάκουστον καὶ λαμπρὸν, ἐν ᾧ διεβαινον μεταξὺ μυριάδος θεατῶν, φαιδρνομένων πρὸς τὸ θέαμα; Καὶ τί ἄλλο ἔκαμναν καὶ πρὸ εἰκῶν αἰῶνων οἱ σκώπτοντες εὐφωῶς ἀλλήλους τὰ ἐξ Ἀμάξης περὶ τὴν περὶ τὸν Κηριστὸν γέφυραν, ὅταν διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἐπέστρεφον αἱ Θεσμοφοριάζουσας ἀπὸ τῶν Ἐλευσινίων; Ἀλλ' εἶπον εἰς τὰς ἀπογόνους των ὅτε εἶνε ἐντροπὴ νὰ καθβαλικεύωσιν ὀνάρια, καὶ τὸ ἔθιμον ἔπαυσε, καὶ σήμερον, καλῶς ἐκδικούμεναι τοὺς ἀνδρας των αἱ Κυραῖαι, ζητοῦσιν ὄχι ἡμα! Οὕτως ἐκλίπουσιν, ἀνὰ ἐν καθ' ἡμέραν, τὰ ἀρχαιοτρόπα ταῦτα λείψανα τῶν ἀρχαίων αἰώνων, τὰ λαλοῦντα οἰκόσημα τῆς οἰκογενείας μας! ἀς σπεύσωμεν ν' ἀποθησαυρίσωμεν λοιπὸν τινα ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀρχαῖα κειμήλια, πρὸς ἀπλὴν τοῦλάχιστον περιέργειαν, ἐὰν οὐχὶ πρὸς σπουδὴν, τῶν μεταγενεστέρων.

Τὴν πρώτην ἐκάστου ἔτους ἐπανηγυρίζον οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ, κατὰ μίμησιν καὶ διαδοχὴν αὐτῶν, οἱ τοῦ Βυζαντίου Γραικοὶ, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἄχρι τοῦδε. «Νέου μὲν γὰρ ἔτους, λέγει ὁ Ἡρωδιανός, τῆς ἐπιούσης ἐμελλεν ἀρξασθαι ἡμέρας. . . Σέβουσι δὲ τὴν ἐορτὴν Ῥωμαῖοι, Κρόνικ προσχωροῦντες, . . . τὴν τε τοῦ ἔτους

1. Ἐστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Σ. τ. Δ. ὅτι οἱ Κ. Παπαρηγοπούλου.

ἀρχὴν ἱερομηνίαν ἄγουσι, καὶ δεξιούνται ἀλλήλους ἐν ταύτῃ μάλιστα, καὶ προσαγορεύουσι, νομισμάτων τε ἀντιδόσει καὶ κοινωνίᾳ τῶν γῆς καὶ θαλάττης καλῶν.» Ἄλλὰ, παρεκτὸς τῶν φιλοδωρημάτων, τῶν ἐδεσμάτων, τῆς νομισματοφόρου Ἀγιοβασιλόπηττας, τὰ ὁποῖα μᾶς κάμνουσι, καὶ γέροντας ἤδη, νὰ σκιρτῶμεν κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν πρὸς τὴν μνήμην τῶν παιδικῶν μας χρόνων, εἶνε πρὸ πάντων μνήμης ἄξια καὶ σπουδῆς τὰ *Kálarða*, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχαίῃ ἀφέλειαν διέστρεψέ τις, ἀπειρόκαλος, φαίνεται, δάσκαλος, (καθὼς ἄλλος τοιοῦτος διώρωσε τὸν Ἐρωτόκριτον), ἀντεισάξας, κακῆ τύχῃ, δειλίας, ἐν Ἑλλάδι τὴν πληκτικωτάτην καὶ ἀνούσιον ἐκείνην περὶ γραμμάτου βαψωδιαν, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς ζαλίζουν κατ' ἔτος τὰ παιδιά, πληρωνόμενα, ὅχι νὰ ἐξακολουθήσωσιν, ἀλλὰ νὰ παύσωσιν ἄδοντα τὸ ταχύτερον, ὡς ὁ Ἀράβιος αὐλητὴς ἐκεῖνος, ὅς

« Χαλκοῦ μὲν ἤβει, τεττάρων δ' ἐπαύετο. »

Πόσον τερπνότερον, καθόσον καὶ φυσικώτερον καὶ πατροπαράδοτος σεβαστότερον, μὲ ἐθελγεν, ἐνθυμοῦμαι, παιδίον ἔτι, ὁ θίασος τῶν ἐν τῇ Κάλκῃ κωπηλατῶν, ἐρχόμενος μετὰ τοῦ βιολίου καὶ τοῦ λαούτου του, περὶ τὴν δευτέραν τῆς νυκτὸς ὥραν, παρὰ τὴν θύραν τῆς πατρικῆς οἰκίας, καὶ ἐρωτῶν, σκαιότερα καὶ ὑποβεβρεγμένη πῶς τῇ φωνῇ: *Νὰ καλαρθίσουμε;* καὶ ἀρχόμενος μετὰ βακχικῆς, ἀλλ' ἠδέϊας συμφωνίας τὰ, τίς οἶδεν ἀπὸ πόσων ἑκατοντάδων ἔτων ἀναλλοιώτως ἐπαναλαμβανόμενα καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε γλυκυθυμίας ἀκούμενα, *Kálarða*; Ἀρχιμηνιὰ κῆ ἀρχιχρονιὰ κῆ ἀρχὴ καλὸς μᾶς χρόνος: Ἀγιο-Βασιλῆς; ἔρχεται κτλ.

Ἄποια δὲ προσοχὴ ἐκυρίευσ, καὶ ὁπόσοι παλμοὶ καρδίας συνεχίουν τὴν οἰκοδόσποιαν ἰδίως καὶ μάλιστα τὰς *Demoiselles*, ὅταν ἤρχοντο τὰ ἐγκώμιά των!

Εἶπομε τοῦ Ἀφέντη μας, ὅς ἔποδ'μ' καὶ τῆς Κερᾶς μας: Κερὰ ἕψηλῃ, Κερὰ λιγνῇ, Κερὰ καμαροφρύδα, πῶχαι τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στήθη, καὶ τοῦ κοράκου τὸ φτερό ἔχεις καμαροφρύδι κτλ.

Κόπτετε, κόπτετε, λογιώτατοι καὶ φιλόσοφοι, κόπτετε καθ' ἡμέραν ἀνά ἕνα κρᾶδαμον τοῦ εὐθαλοῦς δένδρου τῶν πατροπαράδοτων ἐθνικῶν παραδόσεων, καὶ ἀναπαύητέ ποτε εὐχαριστημένοι ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ἡμνοῦ αὐτοῦ σκελετοῦ! Ἄλλ' ἄφετε τοῦλάχιστον εἰς τὸν λαὸν τὴν ἀρχαίῃ καὶ ἀπέριττον ποίησίν του, τὰς ἀναμνήσεις, τὰ ἔθη, τὰς παραδόσεις του. Θέλει νὰ μάθῃ τις πόσων αἰῶνων ἀρχαιότητα ἔχουσι τὰ γελῶμενα σήμερον ταῦτα *kálarða*; Ἰδοὺ τί περὶ αὐτῶν λέγει Μιχαὴλ ὁ Ψελλός:

Ἡ τῶν Καλανδῶν Ἰταλίας ἡμέρα. . .

Ῥώμης μὲν οὕσα δόγμα τῆς παλαιτέρας,

εὐάγγελον δ' ἄθυρμα τῆς νεωτέρας, . . .

Τὰς γὰρ Καλανδάς οἶδεν ἡ Κωνσταντινου.

Πρὸ τῶν θυρῶν δὲ συντρέχουσι μυριοί,

σκιρτῶντες ἡδὺ καὶ γελῶντες ἀθρόον,
εὐάγγελον σκίρτημα τοῦ παντὸς χρόνου,
εὐήχον οἰώνισμα, κήρυγμα ξένον.¹

¹ Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ἐγράφη τῇ 1 Ἰανουαρίου 1859, ἐκ τῶν Φυλακῶν τοῦ Γκαρμπολά. Τὸ πρωτότυπον αὐτῆς εὑρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Ἀθῆναις κ. Ἐδουάρδου, γαμβροῦ ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ ἀειμνήστου ποιητοῦ. Σ. τ. Δ.

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡ. ΣΟΥΤΣΟΥ

Ποθεινοτάτῃ αὐταδέλφῃ!

Ἄντι φίλης ἀνθρωπίνης φωνῆς, ἀπαίσιος κρότος τηλεβόλων ἐξύπνισέ με σήμερον εἰς τὴν φυλακὴν ἀναγγέλων μοι τὸ νέον ἔτος δουλικὸν καὶ πῶδρομον ἰσῶς ἄλλων ἔτι ἐξ τοιούτων. Ἄλλὰ μὴ, ἀγαπητῇ ἀδελφῇ, μὴ ἐπιχύσης δάκρυ λύπης ἀντὶ χαρᾶς εἰς τὸν μαρτυρικὸν στέφανον, τὸν ἐπιτεθέντα εἰς τὴν κεφαλὴν μου ὑπὸ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισσαίων τῆς Ἑλλάδος.

Κενὸν σχεδὸν ἔχων τὸ βαλάντιον, προσφέρω σοι, ὡς μόνον δῶρον τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐν εἰκονισμάτιον καλλιτεχνίας Ῥωσικῆς, ἀλλὰ τὸ τιμαλφέστερον πάντων εἰς καρδίαν χριστιανικῇ ἐλπίζω δὲ ὅτι ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ἐσταυρωμένον ἐωθινῶν σου δεήσεων μία ἔσεται καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἐμοῦ τοῦ εἰς χεῖρας Πιλάτων καὶ Ἰσκαριωτῶν ἐμπεσόνητος.

Ἐπεύχομαί σοι μεθ' ὅσης ζέσεως διατηρῶ εἰσέτι ἐν τῇ καρδίᾳ υγείαν, μακροβιότητα καὶ πᾶσαν πανοικεῖ εὐημερίαν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 1 Ἰανουαρίου 1859.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΟΥΤΣΟΣ.

Υ. Γ. Ἐσωκλειῶ ἐπτὰ μόνον τάληρα, ὅσα μοι εὐρέθησαν πρόχειρα, πρὸς ἀγορὰν σακχαρικῶν διὰ τὸν οὐρανίσκον τῶν φιλάτων ἀνεψιῶν.

Διατὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Καπνικαρῆας ὀνομάζεται

ΚΑΠΝΙΚΑΡΕΑ

Σώζεται παράδοσις ἐν Ἀθήναις ὅτι ἡ ἐκκλησία Καπνικαρῆα ἐπωνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ καπνίσματος τὸ ὁποῖον μόνον ὑπέστη, ὅτε ποτὲ οἱ Τούρκοι ἠθέλησαν νὰ τὴν καύσωσιν.² Ἄλλη ἐξήγησις δύναται νὰ ᾔνε ἡ ἐξῆς: Ἐν Ἀθήναις ἐπεκράτησε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ συνήθεια νὰ προσονομάζωνται αἱ ἐκκλησίαι διὰ τινος ἐπωνύμου σχέσιν ἔχοντος ἢ πρὸς τὸν κτήτορα ἢ ἄλλην τινα αἰτίαν. Οὕτως ὑπῆρχον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως αἱ ἐκκλησίαι ἅγιος Νικόλαος Καλογριῶνης, Παναγία τὸ καντήλι, Παναγία τοῦ Ῥο-

1. Σ. Δ. Βυζαντίου.

2. Ὁ Διονύσιος Σουρμελῆς (Κατάστασις συνοπτικῆ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τέλους τῆς Τουρκοκρατίας) λέγει:

«Αἱ Ἀθῆναι ἔμειναν ἔρημοι ἀπὸ τὰ μέσα Μαρτίου 1688 μέχρι τῶν 1690. Τὰ τουρκικὰ στρατεύματα εἰσελθόντα παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸ πῦρ. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας ἡ Καπνικαρῆα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν διότι εἰς τὴν ἐπιστροφὴν των οἱ κάτοικοι (1715) καθαρίζοντες τὴν ἐκκλησίαν, εὑρον μεταξὺ τῆς κεκαυμένης ὕλης τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ἄκαυστον μὲν, ἀλλὰ κατακαπνισμένην ὅλην, ἐφ' ᾗ καὶ Καπνικαρῆαν ἐκ τοῦ καπνὸς καὶ κ ἄ ρ α ἐκάλεσαν αὐτήν.»